

SHOMIKO‘TARMATEPA YODGORLIGIDA OLIB BORILGAN ARXEOLOGIK TADQIQOTLAR

Maxamadiev G‘ayrat Ilyosovich,
Samarqand Davlat Universiteti
<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.01.1.003>

Annotatsiya. Ilk urta asrlarda Sug‘d vohasida gigint shaharlar bilan bir qatorda ularning tarkiiga kirgan bir qancha kichik shaharchalar va qurg‘onlar paydo bo‘ldi va rivojlandi. Bunday joylarning uzining qishloq xujaligi va hunarmandchilik markaziga ega bo‘lgan.

Kalit so‘zlar: Shomiko‘tarmatepa, Po‘latchi, Saroy, Dabusqal‘a, Samarqand, Paxsa, Axsikent, Panjikent, Tig‘tepa, Xumdon, Qopqo, Yog‘log‘I, Qo‘za, Xumcha, Kosa.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ПАМЯТНИКА ШОМИКОТАРМАТЕПА

Махаммадиева Гайрата Ильясовича,
Самаркандский Государственный Университет

Аннотация. В раннем средневековье в Согдийском оазисе возникло и развивалось несколько небольших городков и курганов, которые, наряду с гиждуванскими городами, входили в их состав. Одним из таких мест был центр сельского хозяйства и ремесел УЗИ.

Ключевые слова: Шомикотарматепа. Сталевар. Дворец. Дабускала. Самарканд. Paxsa. Axsikent. Panjikent. Тыгтепа. Хамдон. КАПО. Масло. Ягненок. Хумча. Чаша.

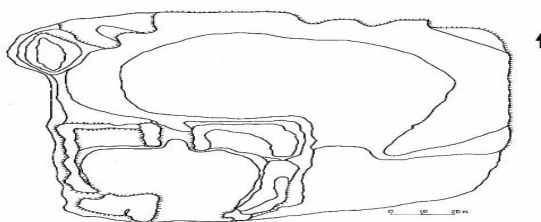
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH CARRIED OUT AT THE SHOMIKOTARMATEPA MONUMENT

Maxamadiev G‘ayrat Ilyosovich,
Samarkand State University

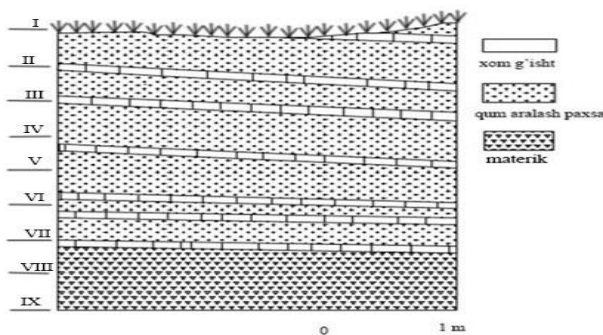
Abstract. In the early urta centuries, the Sughd Oasis saw the emergence and development of several small towns and kurgans that entered their tarkii along with the gigint cities. Uzi of such places had a village cell and a craft center.

Keywords: Shomikotarmatepa, Steelworker, Palace, Dabusqal‘a, Samarkand, Paxsa, Akhsikent, Panjikent, Tigattepa, Humdon, Kapo, Butter, Mutton, Humcha, Kosa.

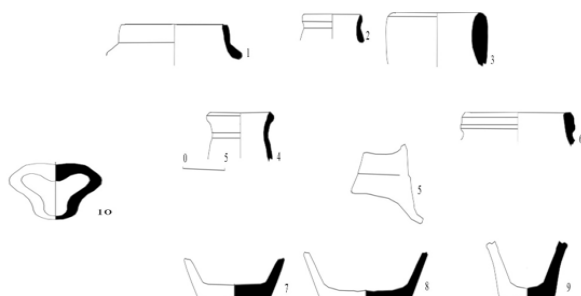
Kirish. Shomiko‘tarmatepa yodgorlik Po‘latchi QFY ga qarashli Bobon (Ukrach) mahallasida, Lo‘li qishlog‘ini sharqiy tomonida joylashgan. Tepalikni butun bir qismi kvadratsimon shaklda, maydoni 2 g. ga yaqin. Saroy yalpi yirik qal‘a devoriga ega bo‘lib, u kvadrat shaklida, maydoni 75x75 m va balandligi 12-13 m gacha etadi. Saroyni markaziy qismi ayanchli tarzda buzilgan. Mustahkam manzilgohga (shahriston) kirish saroy tomondan shimolda qayd qilingan. Mustahkam manzilgohni saqlanish balandligi 5-6 m etadi. Uni o‘rab turgan qismini chegarasi o‘ta ayanchli buzilgan va hozirgi kunda bu joyni zamonaviy qabriston egallab olgan[1]. Bu yodgorlik Dabusqal‘a yodgorligidan to‘g‘ri kesib chiqilsa 6,6 km uzoqlikda joylashgan. Manbalarda qayd etilgan Butanin yoki Butaytin qishlog‘i Dabusiya dan 0,5 farsah uzoqlikda, Dabusiya va Rabinjon o‘rtasida joylshgan[2]. Butaytin nomi sug‘dcha Pattana – «shahar» kabi so‘zidan yasalgan[3]. Mazkur qishloq Paxtachi tumani Lo‘li qishlog‘ini sharqiy tomonida joylashgan Shomiko‘tarmatepa arxeologik yodgorligi bilan lokalizatsiya qilingan (1-rasm).

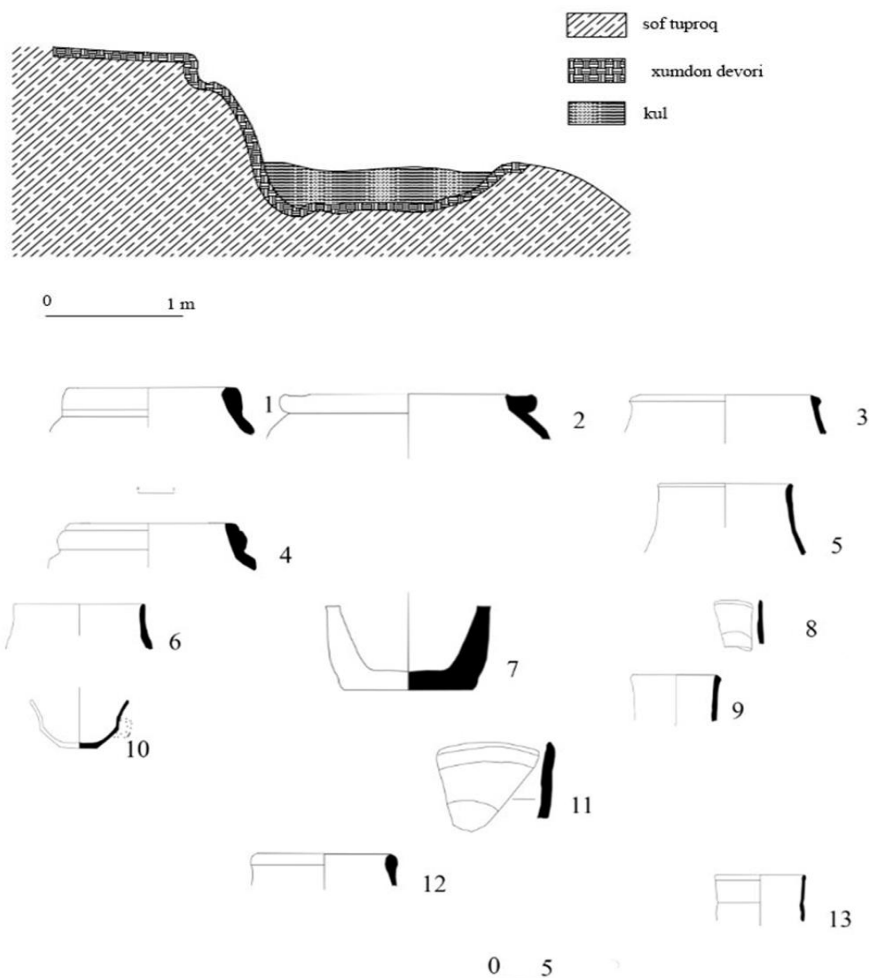
Yodgorlikda 2023 yil may oyida Ya. G'ulomov nomidagi Samarqand arxeologiya instituti va Samarqand Davlat Universiteti Tarix fakulteti hamkorlikda qisqa muddatli qidiruv – qazuv ishlari olib bordi. Tadqiqot yodgorliklikning ark (saroy) qismining g'arbiy devorida amalga oshirildi. Shurf (kesma) 3,4x3 m kenglikda, chuqurligi 4,3 m qazildi. Tadqiqot natijasida shu narsa malum bo'ldiki, devor xom g'ishtlar va paxsa yordamida qad kutargan. Paxsa orsiga belbog' tarzda bir qator xom g'isht terilgan. Umuman olganda devorlarning tuzilishi quyidagi tartibda: dastlab paxsa kiyin xom g'isht qilib ko'rilgan, devor bor bo'yiga shu tartibda davom etgan. Eng avvalo bu tartibda qurish zilzilbardoshlikni oshirgan, ikkinchidan mustahkam bo'lgan, uchinchidan bino va inshootning tez qurib tugatishga imkon bergan. Devor quyidagi tartibda kuriladi – birinchi paxsa devorning qurib bitkazilgandan so'ng keyingi paxsani qurish uchun birinchi paxsa yaxshi qurishi kerak, buning uchun ko'p vaqt talab etiladi. Agar paxsa bir oz qurigandan keyin yaxshi qurigan xom g'ishtlar teriladigan bo'lsa, birinchidan pastki paxsa devorning to'liq qurishiga ehtiyoj qolmaydi, ikkinchidan keyingi paxsa devor avvalgisiga o'xshab yana quruq joyga kuyiladi va shu tartibda davom ettiriladi. Agar dastlabki paxsa devor tular kurimasdan kiyingi paxsani uning ustiga kuyadigan bo'lsa devorni yiqilishiga olib keladi. Shuning uchun paxsa devor tuo'liq qilib quritiladi yoki yuqoridagigi uxshatib almashlab quriladi. Bu turdagi qurilish usulidan Axsikent[4], Panjikent[5], Tig'tepa[6] (Farg'ona) yodgorligida V – VII asrlarda foydalanilgan. Qurilishda 50x25x10 sm bo'lgan xom g'ishtlardan foydalanilgan. Bunday hajmdagi xom g'ishtlar Axsikent[14], Kofirqal'a[7], Ko'ktepa[8], Panjikent[9] kabi yodgorliklarda V – VII asrlarda bino va inshootlar qurilishida ishlatilgan (2-rasm).

Tadqiqotlar davomida qo'lga kiritilgan kulolchilik buyumlaridan oynahoy, qo'za, piyola, xumlar Afrasiyob II va III qatlamlarida[10], Navro'zshoh[11], Yerqo'rg'on[12], shimoli-g'arbiy Ustrushona[13] hamda Sirdaryo bo'yi «Qovunchi madaniyati» ga mansub[14] yodgorliklarning IV–VI asrlar qatlamlarida uchraydi (3-rasm).

Xumdon. Shomikutarmatepa yodgorligining shahriston qismining shimoliy sharqiy qismida kulolchilik xumdoni qayd etildi. Qayd etilgan xumdonning saqlanib qolgan balandligi 2,1 m. Xumdonda juda kuchli olov yonishi natijasida xumdon devorlari (shlak) toshqollarga aylangan. Toshqolning qalinligi 10-12 sm, toshqoldan keyin 5-7 sm qalinlikda qizarish alomatlari aniqlandi. Xumdonning janubiy sharqiy qismi qattiq shikastlangan, saqlanib qolgan balandligi 30 sm. Pol qismida 13-15 sm qalinlikda kul qatlami saqlanib qolgan. Pol qismi bir oz ovalsimon bo'lib, diametri 1,55x163sm. Xumdonning qorin qismi diametri 160 sm. Xumdonning shimoliy – g'arbiy qismida olov yoqishga mo'ljallagan og'iz qismi joylashgan. U xumdon polidan 1,47 m balandlikda joylashgan bo'lib, pastga tomon enib boradi. Uning kengligi 47sm dan 60 smgacha kengayib boradi. Saqlanib qolgan balandligi 50-53 sm. (4-rasm).

Xumdonda qopqoq, yog'log'i, qo'za, xumcha va kosalar qayd etildi (5-rasm).
Bu turdagi sopol buyumlar Afrasiyob[15] yodgorligida XI-XIII asrlardagi madaniy qatlamlarida uchraydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Раҳимов К.А., Сайфуллаев Б.Қ., Хасанов М. Пахтачи археологик экспедицияси. Пахтачи туманида 2012 йилда олиб борилган археологик дала кидирув тадқиқотларининг илмий хисоботи // Самарқанд, 2013. Ф.4. Оп.1.Д. 322.

2. Ас-Сам'оний. Насабнома (ал-Ансоб). (VIII-XII асрда яшаган О'збекистонлик олимлар ҳақида ма'лумот). Араб тилидан о'збек тилига Бухорий А. ва Раҳимовлар К. таржимаси. Тошкент, 2017. Б. 99; Ас-Самани. Китаб ал-ансаб. Важный источник по истории и истории культуры Средней Азии / Камолиддин Ш.С. LAP LAMBERT Academic

Publishing RU, 2018 .

3. Луре П.Б. Историко–лингвистический анализ согдийский топонимии // Дисс. ... канд. филол. наук. – Санкт-Петербург, 2004.

4. Анарбаев А. Ахсикет – столица древней Ферганы // АН РУз, Институт археологии им. Я. Гулямова АН РУз.: Ташкент, 2013.

5. Ворнина В. Древняя строотелная техника Средней Азий. // Архитектурное наследство 3. М., 1953.

6. Анарбаев А. Еще раз о локализации столичных городов Ферганы (Даван-Дайюан) и некоторые спорные вопросы, связанные с ними. Археология Узбекистана. Самарқанд, 2010.

7. Бердимуратов А.Э. Джоржети Д, Мантеллине С. Археологические исследования на городище Кафиркала 2006-2007 годах. 2006-2007 йиллар. 6-сон. Тошкент, 2009.

8. Грицина А.А., Рапен К., Грицина М.А., Рахимов К. Раскопки на городище Ко'ктепа. 2006-2007 годах. 2006-2007 йиллар. 6-сон. Тошкент, 2009.

9. Сверчков Л.М., Бороффка Н. Археологические работы в Бандыхане В 2006–2007 гг. 2006-2007 годах. 2006-2007 йиллар 6-сон. Тошкент, 2009.

10. Шишкина Г.В. Керамика конца IV–II вв. до н.э. Афрасиаб II // Афрасиаб. Вып. III. –Ташкент, 1974.

11. Якубов Ю. Раннесредневековые селские поселения горного Согда. Душанбе, 1988.

12. Сулейманов Р.Х. Древний Нахшаб. Ташкент, 2000.

13. Пардаев М., Пардаев А. Жиззах воҳасининг IV–VI асрлардаги кулоллик идишлари // ИМКУ. Вып. 30. – Самарқанд, 1999.

14. Левина Л.М. Керамика нижней и средней Сырдары в I тысячелетии н.э. М., 1971.

15. Соколовская Л.Ф. Неглазуванная керамика средневекового Самарканда как фактор экономики городского ремесла (по материалам городища Афрасиаб конца VII – начала XIII вв.) // Археология Центральной Азии: архивные материалы. Т. I. Самарқанд, 2015.